

ՄՈՁԵՈՒԲԱՐԻՁԷ, Ա.—«Էլզուլա» վրացերէնից թարգմանեց Տ. Փր
րումեանց: Հրատարակութիւն Թիֆլիսի Հայոց Հրատարակատե-
լնկերութեան: Գինն է 45 կոպէկ:

Այն ժամանակից ի վեր, երբ կով-
կաստընակ հպերն էլ սկսեցին հրա-
տարակել զանազան լրագիրներ, ամ-
սագիրներ և գրական հանդէսներ,
խմբագրողներից և սրանց աշխատա-
կիցններից ոչ մէկը մինչ վերջին ժա-
մանակներս ուշադրութիւն չդարձ-
րեց մի փոքրաթիւ ազգի գրականու-
թեան վրա, թէ և այն ազգը մեր դա-
րեոր հարեանն է, որը ներկայումս
ճգնում է գովելի եռանդով լուսաւո-
րութիւն տարածել իր անդամների
մէջ մալրենի հասկանալի լեզուով:
Այդ ազգը վրաց ազգն է, որը ինչ
պէս հին դարերում, ունի և ներ-
կայումս ծագողը գրականութիւն
արժանի լուրջ ուշադրութեան և հա-
մակրանքի: Բայց ինչու էինք հար-
ցատիրում այս գրականութիւնը, ին-
չու դէպի նա մասնաւորապէս ազ-
գասիրական արհամարանքով էինք
վերաբերում մինչև այժմ: Երևի այն
պատճառով, որ մեր եղբայր վրացի-
ները «մոշիշարա սոմնխի» (վախկոտ
հայ) էին անւանում մեզ ու մենք
էլ, պարտքի տակը չմնալու համար,
«տուտուց վրացի» կանչում նրանց:
Ո՞րտեղից կամ որ չար հոգին էր
դիւր լալ փոխադարձ անարդ ատե-
լութիւնը դարևոր հարեան ազգերի
մէջ, որոնք, միմեանց սիրելու և
լարգելու փոխանակ, իրար միտն են
ուտում: Սակայն ուրախալի է նկա-

տել մի երևոյթ, որ հպերն ու վրա-
ցիները, լաւ հասկանալով անմիտ ա-
տելութեան փնտրակարութիւնը, մի-
մեանց հաշտութեան և բարեկամու-
թեան ձեռք մեկնել են սկսել ալս
վերջին ժամանակներում, լարգանքով
և ակնածութեամբ վերաբերելով ի-
րար: Օրինակ, տեսէք, լարգելի պ.
Գ. Մերեթելու խմբագրութեամբ հրա-
տարակող «Կալի» շաբաթաթերթը
բացել է իր սիւնեակները և ուրա-
խութեամբ տպագրում, հպերին վե-
րաբերեալ ինքնուրոյն լողածներ,
նկարագիրներ և մանրամասն:

Հպերէն «Տարադ» շաբաթաթեր-
թին էլ է սկսել վրացերէնից թարգ-
մանութիւններ զետեղել իր մէջ: Սա-
կայն այնքա է ճշմարիտը խոստովա-
նել, որ այդ նոր և համակրելի շարժ-
ման սկիզբը գրեց պ. Ա. Արասխա-
նեանցը, իր «Մուրճ» ամսագրով, որը
չէտելով մեր դրացի ազգերի ուսում-
նասիրութեան անհրաժեշտութեան
վրա, դորա սկիզբը գրեց, տալով հա-
րնթերցող հասարակութեանը վրադե-
րնից երկու գեղեցիկ վէպերի թարգ-
մանութիւնը. — «Կացիա Աղամիանի»
Ի. Ճաւաւաճէի և «Ելիսո» Ա. Մոշ-
խուբարիճի, որոնք լաւ ընդունե-
լութիւն գտան և սրոնց պէտք է հե-
տեք նոյն Մոշխուբարիճի «Էլզու-
լա» վէպը «Մուրճ»-ի խմբագրու-
թեան քանիցս կրկնած խոստման

համաձայն ¹⁾ Յոսանք, որ բանը սրանով չի վերջանալ, ակ կը լարատեի մեղանում նոր ծնունդ առած դրացիական համերաշխութեան գաղափարը:

«Մուրճ»-ի տաժ գրողներն հետեց նաև Թիֆլիսի հալոց հրատարակչական ընկերութիւնը, որը մօտ ժամանակներում հրատարակեց վրացի նշանաւոր հեղինակի «Էլզուլա» գլուխ գործոց վէպը, Թարգմանութեամբ պ. Փիրումեանցի: Բայց նախ քան ակն մասին խօսելը, թէ որ աստիճան լալոդ է հալերէն Թարգմանութիւնը, անհրաժեշտ ենք դատում բերել ակտեղ վէպի կարճառօտ բովանդակութիւնը:

«Էլզուլա» հեղինակը իր վէպի համար նիւթ է վերցրել Վրաստանի նորագոյն պատմութեան ակն ժամանակամիջոցը, երբ Վրաստանը զանազան պատճառներից ստիպւած իր գոյութիւնը լարատելու համար ընդունում է ռուսաց հզօր տէրութեան հովանաւորութիւնը: Էլզուլա, որ վէպի հերոսն է, Գագու թիկնապահ ճորտերից մէկն էր և իր տիրոջ նոր գնած, Չերքէզստանից փախցրած գերունու վրա սիրահար-

ւելով ու փոխադարձաբար սիրելով, խնդրում է Գագուց, որ չերքէզուհի Մգաղօին իրեն տալ: Սակաւն Գագին ակսպիսի բազմաթիւ գերունիներ ունենալուց վերին աստիճան լրացած և տակաւին Մգուղօի տըրփանքները չվալելած, մերժում է Էլզուլային: Խնչ էր մնում Էլզուլային անել, եթէ ոչ լեռնականների ընդհանուր սովորով ի համեմատ, փախցնել աղջկան: և փախցնում էլ է իր հաւատարիմ ընկերի օգնութեամբ: Բայց Էլզուլան չէ կարողանում երկար ժամանակ վալելել անգորր երջանկութիւն իր սրտի հատորի հետ: ակ նրան կողակները սպանում են իր ընկեր Մաթիակի հետ, կառավարութեան հրամանով, և ապաքալստ Մգաղօն իր զաւակներով նորից ճորտ է դառնում:

Ահա ակսպէս է վերջացնում իր վէպը Մոչխուբարիձէն: Սակաւն պ. Փիրումեանցը վէպի Թարգմանութիւնը աւարտում է ալետեղ, ուր Էլզուլան փախցնում է իր սիրահարին ու պսակում: Թարգմանիչը իր վարմունքը ակսպէս է բացատրում հէնց առաջին երեսում: «Թարգմանելով պ. Ա. Մոչխուբարիձէի (Ա. Ղաղբէգի) ակս ամենանշանաւոր գրածքը, մենք հարկ համարեցինք դուրս ձգել սրա մի ամբողջ երրորդ մասը, որ ոչինչ կապ չունէր ընդհանուր հիւսածքի հետ»: Վերոյիշեալից ընթերցողը կարող է եզրակացնել, որ Մոչխուբարիձէի վէպի հալերէն Թարգմանութիւնը մի շատ պակաս պուստ բան է և ոչ մի նմանութիւն չունի բնագրի հետ: Բացի երրորդ գլխի չԹարգմանելը, պ. Փի-

¹⁾ Այդ վէպը խոստացել էինք տալ ներկա 1893 թականին, բայց ակթմ սպագորած տեմեկով Թիֆլիսի Հալոց Հրատ. Ընկերութեան կողմից, մենք մեղ համար դեռ ևս չենք վճռել նորա նոր հրատարակութեան խնդիրը, թէև արդէն վաղօրօք վէպի Թարգմանութիւնը լանձնած էր մեր աշխատակից և ակ չօղածի հեղինակ պ. Մ. Նաւասարդեանցին:

րումնանցը քմածին կերպով դուրս է գցում երկրորդ գլխից շատ տեղեր։ Օրինակ բնագրի 81-երեսից հանել է 28 տող ալն խօսակցութիւնը, որը տեղի է ունենում Աւիմոնի և Ալեքսանդր արքայորդու պատգամաւորների մէջ, և 98-երորդ երեսից դարձեալ 31 տող հանած է և ալն. մինչդեռ ալս հանած տողերը շատ բան են հասկացնում ընթերցողին ալն ժամանակաւ կացութեան մասին, իսկ պ. թարգմանիչը զրկում է մեզ ալս ամենից։

Մենք հաստատապէս համոզւած ենք, որ եթէ վէպի հեղինակ՝ Ա. Մոլխուբարիձէն տակաւին տիրապետելիս լինէր իր մտաւոր ուժերին ինչպէս իր գեղեցիկ վէպի հեղինակելու միջոցներում¹⁾, շատ պիտի վրդովէր և դաշնանար իր գործի, բացի անշնորհ թարգմանութիւնից, ալս կերպ ալանդակելու պատճառով։

Կարդալով հէնց առաջին երեսում գրւած թարգմանչի ծանօթութիւնը, շատ զարմացանք, նամանաւանդ ալն պատճառով՝ որ մենք էլ էինք կարդացել վէպի վրացերէն բնագիրը և թարգմանչի գտած հիւսւածքի հետ կապ չունենալը չէինք նկատել և համոզելու համար կրկին ծալել ի ծալր կարդացինք բնագիրը, բաց ալնպիսի բան չգտանք։ Այդ մտքով մենք դիմեցինք նոյն իսկ վրաց հրատա-

րակչական ընկերութեան վարիչ անդամներից մի քանիսին և խնդրեցինք ցոյց տալ մեզ վէպի ալն մասերը, որոնք թարգմանչի ասութեամբ կապ չունէին ընդհանուր հիւսւածքի հետ։ Բաց ի մեծ զարմանս մեր, արգոյ պարոնները, միաբերան բողոքելով թարգմանչի վարմունքի դէմ, չափարարեցին, որ պ. Փիրումնանցը բոլորովին չէ հասկացել հեղինակին։ Եւ ուղիղ որ չէ հասկացել և շատ տեղեր բոլորովին, ալսպէս ասած, թարս է թարգմանել։ Որպէս զի «Մուրճի» ընթերցողը մեզ չմեղադրի զրպարտութեան մէջ, բերենք մի քանի օրինակներ։—Հեղինակն ասում է

1 երեսում. «ալնտեղ սարը ծակած՝ ներքնուղի էր շինւած, որի ծալրի մօտ մոխեցի պահնակներ էին կանգնած, որոնք պաշտպանում էին Վրաստանը անկոչ հիւրերից»։ Իսկ թարգմանիչը ասում է.—«Այդ ծակի մի կողմում կանգնած էին պահապաններ Վրաստանի մօտքը պահպանելու համար»։—Սրանից չի հասկացւում թէ ովքեր էին պահապանները և ում դէմ էին պաշտպանում։

Հեղինակն ասում է. «Այդ Խենցեղալի զօրութիւնը խռով կենալ ինձ, ծաղրելով պատասխանեց Մոխեցին»։ Իսկ թարգմանիչը ասում է.—«Այ սրբերդ խռով կենան գլխիդ, ծիծաղելով ասեց ձորեցին (էջ 5)։ Ալստեղ թարգմանիչը երկնչում է Մոխեցու փոխանակ, որ չէ ուզում օսի Խենցեղան խռով կենալ նրան և անէծքը թափում է նոյն իսկ օսի գլխին։ Հարկ չկալ կոմպլիմէնտ անելու Մոխեցուն, որը ծաղրում է (և ոչ թէ

¹⁾ Պր. Ա. Մոլխուբարիձէն քանի մի տարի է, որ անդամաւործ և հոգեպէս հիւանդ՝ դաւնում է Թիֆլիսի Միքայէլեան հիւանդանոցում։

ծիծաղում) օսի երկչոտութիւնը և նրա սրբին։

Հեղինակն ասում է. «Այս խօսքերի վրա որահի պատկից թաղստի վրայից մի հրացան վալը թեքեց ու ձալն լսեց»։ Թարգմանիչը ասում է. «Այդ խօսքերի վրա մի հրացան դուրս ցցեց պատի բացածքից ու ձալն եկաւ» (էջ 7-րդ)։

Հեղինակն ասում է. «Ուրեմն չեն չարչարիլ, չեն սպանիլ ինձ»։ և այս սլախի թեթև նախադասութիւնը թարգմանել է. — «Հապա ինչ ո՛ւ եմ ինձ չարչարում. չեն սպանի արդեօք ինձ» (էջ 15-րդ)։ Չերքէ-դունուն սակալն ոչ ոք չէր չարչարում, հետևապէս չեղած բանի դէմ չէր կարող բողբոջել։

Հեղինակն ասում է. — «Իսկ եթէ ձանձրանաս, ալն ժամանակ ինչ կ'անես»։ Թարգմանել է. «Իսկ եթէ զղջաս, ալն ժամանակ ինչ պէտք է անել» (էջ 23)։ Ձղջում են ոչ իսկական սիրով սիրողները, որպէս են Էլզովան և Մզաղոն, ալ նրանք, որոնք փողի և դրութեան համար են ամուսնանում, որոնք ցոփակհայ են և որոնց սիրան ու զգացմունքները լրբացած են ընդհանուրին չափերի շրջաններում։

Հեղինակն ասում է. — «Նւ սրանք հնչողութեամբ կարող էին պահապանել իրան հանդիմանի կերպով փախչել և ընդմիջող դերձ մնալ նրանցից»։ Թարգմանաւ է. — «Քանի որ նրանք կարող էին գիշերով դուրս գալ, ընդգիշերով գրեւ պահապանել ինչ և ընդ միշտ ազատել (եր. 49)։ Ինչու Էլզովան կը դուրս գար ընկերների հետ արծակ տեղ և կընդ-

դիմադրէր պահապաններին, քանի որ աւելի ապահով տեղումն էր ապաստանած և առաւել հնչող էր ծածկւած տեղից մարտնչել իրան հալածող թագմաթիւ թշնամիների դէմ. հետևապէս պէտք է փախչէր առանց նկատելու, ինչպէս որ հեղինակն էլ գրում է։

Առաջ բերած կտորները, կարծում ենք, բաւականին պարզ ցոյց է տալիս, որ թարգմանիչը աշխատել է, կարծես դիտմամբ, բնագիրը բոլորովին թարա թարգմանել, կարող է ինք աւելի շատ, մինչև անգամ վերին աստիճանի ծիծաղելի կերպով թարգմանած կտորներ բերել. բացաւ քանն էլ բաւական պարզ ցոյց է տալիս, որ թարգմանիչը չէ հասկացել հեղինակին, երևի վրացերէն լեզուով գլխովին բոբիլ լինելու պատճառով. Հետևապէս չէր էլ կարող ճիշդ թարգմանել, որովհետեւ, բացի վրացերէնը լաւ չգիտեմալուց, չգիտէ նոյն իսկ ամեն օր հազար անգամ կրկնող ամենապարզ խօսքերի նշանակութիւնը։

Բերենք դարձեւալ քանի մի օրինակներ.

Նշանակում է Թագմալն է

Դացինա — ծաղրել — ծիծաղել
մոծղենա — ձանձրանալ — զղջալ
փրուտունի — փոնչալ — ախորժակ
միլաւի — թե, ալ — սպանող
մորկնաւ — առողջացնել — կենդանացնել
գալինջաւ — գննել, տնդել — տեսնել
օխունջորա — կատակ — փախալ
մոքնաւ — վրա բերել — թափ տալ,
դանաշառելբա — մեղապարտութիւն,
թարգմանած է՝ անհնազանդութիւն
դարդունիլի — լրբացած — փչացած
նաբադի — ետինջիլ — թաղիք

Դեռ սրանք ոչինչ. պ. ֆիրու-
մեանցը իր թարգմանութիւնը կա-
տարելապէս թարգմանելու համար,
մինչև անգամ քանի մի չատուկ ա-
նուններ էլ է քմածնօրէն թարգմա-
նել. Օրինակ Մոխեցիների «նաղա-
րաւի» սուրբի անունը թարգմանել է
հեղեղ. բայց աւելի զարմանալին այն է,
որ այն «հեղեղը» մի ալ տեղ «Աստծու
կամք» և մի երրորդ տեղում էլ «Աբ-
ղէորդ» է գուրս դալիս:

Խորհուրդ ենք տալիս վրացներէն

խմացող հալ ընթերցողներին կար-
դալ բնագիրը և կը տեսնեն թէ սր-
քան զեղեցիկ ոճով է գրած վէպը,
որ աստիճան համակրելի են զուրս
բերած տիպերը և ինչ հիանալի ու գե-
ղարւեստական նկարագիրներ կան տե-
ղադրական և բնութեան երևութնե-
րի, որոնք, զժբաղտաբար, բոլորու-
մին չեն նկատուում հալ թարգմանու-
թեան մէջ:

Մէրթէ Նուստուրէանց: